

näyttäytyy kirjan pääteemasta irrallisena, eikä sen roolia myöskään perustella. Artikkelin nivoutuu kuitenkin lopulta osaksi kirjan laajempaa Itkosen ajattelua luotavaa tematiikkaa ja osoittautuu mainioksi – paikoin jopa riemukkaaksi – muistutukseksi kielentutkimuksen menetelmien ja eritoten intuition rajoista.

Teoksen päättää Aleksis Mäkilähteen koodinvaihdon tutkimuksen kielitieteenfilosofisten perusteiden läpiluotaus. Artikkelin johtavana ajatuksena on Itkosen korostama normatiivisuuden kahtiajako *oikeellisuuteen (correctness)* ja *rationaalisuuteen*. Näistä kahdesta ulottuvuudesta ammentava koodinvaihdon tutkimushistorian synteesi on useassa kohdin oivaltava. Soveltaessaan artikkelikokoelmassa paljon esiintyviä käsitteitä koodinvaihdon tutkimukseen Mäkilähde onnistuu lisäksi tuomaan lihaa luiden ympärille useisiin teoksessa toistuviin teemoihin.

Linjakas artikkelikokoelma

Normativity in language and linguistics on temaattisesti poikkeuksellisen yhtenäinen ja tyylikäs artikkelikokoelma, mikä kertoo niin hyvin valitusta teemasta kuin taitavasta toimitustyöstäkin. Ei nimittäin ole lainkaan tavatonta, että mikäli artikkelikokoelman kirjoituskutsu käsittelee partitiiveja, osoittautuu, että vähintään yksi

käsitteiden lähettäneistä on luullut, että kyse on partituureista ja toinen että partisaaneista. Toisaalta on tarpeen huomioda, että teos ei esittele ensyklopedisesti kaikkia tapoja, joilla normi ja normatiivisuus on ymmärretty kielitieteessä, vaan että kyseessä on ensi sijassa Esa Itkosen kielitieteenfilosofista ajattelua kommentoiva tai siitä innoituksensa saanut artikkelikokoelma. Sellaisena se kuitenkin puoltaa paikkaansa erinomaisesti kasvaen osiaan merkittävämmäksi kokonaisuudeksi.

MAX WAHLSTRÖM
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Kirjoittaja työskentelee
eteläslaavilaisten kielten yliopistonlehtorina
Helsingin yliopistossa.

Lähteet

- ITKONEN, ESA 1978: *Grammatical theory and metascience. A critical investigation into the methodological and philosophical foundations of "autonomous" linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- 1983: *Causality in linguistic theory. A critical investigation into the philosophical and methodological foundations of "non-autonomous" linguistics*. Lontoo: Croom Helm.

Muistomerkkien ja museoiden monikielisyttä

Robert Blackwood & John Macalister (toim.): *Multilingual memories. Monuments, museums and the linguistic landscape*. Advances in Sociolinguistics. London: Bloomsbury 2020. 297 s. ISBN 978-1-3500-7125-4.

Multilingual memories: Monuments, museums and the linguistic landscape

-kokoomateos vie lukijan kiehtovalle maailmanympärysmatkalle, jolla vierailaan erilaisissa julkisissa muistamiselle omistetuissa paikoissa. Artikkeleita yhdistää kielimaisematutkimus, jonka keinoin kirjoittajat analysoivat muistomerkkejä, museoita, hautausmaita, veistoksia, katukylttejä ja erilaisia muita vierailukohteita eri puolilla maailmaa. Teoksen otsikko

viittaa muistamisen ja unohtamisen dialektiikkaan ja siihen, miten erilaiset muistamisen paikat osallistuvat monikielisten yhteisöjen muovaamiseen. Monet teoksessa analysoidut kohteet edustavat niin sanottua *synkkää turismia* eli muistamisen paikkoja, jotka on omistettu ihmisiin kohdistuneen kärsimyksen muistamiselle (*dark tourism*, ks. Hovi 2011).

Kielimaisematutkimus on viime vuosikymmeninä vakiinnuttanut asemansa sosiolingvistiikan haarana ja laajentanut aktiivisesti tutkimuskohteitaan. Blackwoodin ja Macalisterin teoksen tavoitteena on avata uusia näkökulmia siihen, miten julkinen kielimaisema kannattelee kulttuurista muistia monikielisyydestä: muistomerkit, museot ja muut vierailukohteet tuottavat, toistavat ja välittävät eteenpäin uusille sukupolville ja yleisöille kulttuurisia arvoja ja kieliyhteisön asenteita eri kieliä ja niiden puhujia kohtaan. Monitieteisessä teoksessa artikkelit sivuavat kielimaisematutkimuksen rinnalla kielipolitiikkaa, kielipedagogiikkaa, semiotiikkaa, sosiologiaa, museologiaa ja turismia. Tässä arvioissa keskityn kielimaisematutkimuksen näkökulmiin.

Suomessakin kielimaisematutkimus on omaksuttu menetelmäksi hankkia tietoa enemmistö- ja vähemmistökielten puhujien suhteesta, eri kielten käytöstä sekä eri kieliin kohdistuvista asenteista. Aiempi tutkimus on tarkastellut katu- ja paikannimikylttejä, kaupallisia kylttejä, viranomaiskylttejä, virtuaalista kielimaisemaa ja maiseman käännettyyttä (ks. esim. Alanen 2012; Koskinen 2013; Sjöblom 2013; Laitinen 2014; Moshnikov 2016; Syrjälä 2018). Myös museo-kielimaisemasta on olemassa tutkimusta: Helen Kelly-Holmes ja Sari Pietikäinen (2016) hahmottelevat Inarin Siidamuseosta kootun aineiston avulla typologian kielen funktioista museoissa. Tätä typologiaa hyödynnetään myös arviotavassa teoksessa. Muistomerkkien kielimaisema-analyysi Suomessa taas on koh-

distunut ainakin hautausmaiden hautaustuotteen muistomerkkeihin (Wessman & Kolehmainen 2019; Kolehmainen 2020).

Vertaisarvioidun teoksen artikkelit perustuvat pitkälti 21. Sociolinguistics-symposiumissa (Murcia, Espanja, 2016) pidettyihin esitelmiin. Kirjoittajat ja toimittajat ovat sosiolingvistiikan, soveltavan kielentutkimuksen ja eri yksittäiskielten tutkijoita. Teos on järjestetty tutkimuskohteiden perusteella kolmeen osaan, joista ensimmäisen artikkelit koskevat muistomerkkejä, toisen museoita ja kolmannen muita monikielisiä muistamisen paikkoja. Artikkeleita on yksitoista, ja niitä kehystävät toimittajien laatima lyhyt johdantoluku ja keskeisiä näkökulmia yhteen kokoava päätäntö.

Muistomerkkien kertomaa

Kielimaisematutkimukselle ovat tyypillisiä laajat valokuva-aineistot, joita analysoidaan määrällisesti (ks. esim. Ziegler ym. 2018). Arvioitavan teoksen artikkeleissa aineistot ovat kuitenkin verrattain suppeita ja koskevat pienimmillään yhtä ainoaa muistomerkkiä. Painopiste on laadullisessa analyysissä. Näin on myös teoksen ensimmäisessä, John Macalisterin kirjoittamassa artikkelissa ”Forging a nation: Commemorating the Great War”, joka avaa muistomerkkejä koskevan osuuden. Artikkelit vertailevat kahta Wellingtonissa sijaitsevaa muistomerkkiä, jotka on pystytetty muistuttamaan ensimmäisestä maailmansodasta. Multimodaalinen analyysi huomioi muistomerkkien tekstien ja kielivalintojen rinnalla muitakin visuaalisia elementtejä, kuten patsaiden kuvamotiiveja ja symboleita. Muistomerkkeistä vanhempi on pystytetty 1930-luvulla; se on englanninkielinen, ja kielivalinta muine symboleineen viestii kirjoittajan mukaan yksikielisestä ja -kulttuurisesta Uudesta-Seelannista, joka on vahvasti ankkuroitunut brittiläiseen kulttuuriin. Nuorempi 2010-luvun muistomerkki taas

on kaksikielinen: sen maorin- ja englan-
ninkieliset tekstit viestivät kaksikielisestä
ja -kulttuurisesta Uudesta-Seelannista, ja
myös muut visuaaliset elementit välittä-
vät mielikuvaa kumppanuudesta kieliryh-
mien välillä. Vaikka maisemasta puuttu-
mista ei voida suoraan tulkita *unohtami-
seksi* (s. 27), uudempikin muistomerkki
jättää maorin ja brittiläisen perinnön rin-
nalla esimerkiksi Uuden-Seelannin aasia-
laistaustaiset näkymättömiin. Kirjoittajan
mukaan muistomerkit heijastavatkin sitä,
mistä aineksista kansallista identiteettiä
eri ajankohtina on rakennettu.

Patricia Lamarren artikkeli ”Mont-
real’s Black Rock: The forgotten grave of
the Irish typhus victims” taas luo var-
sinaisen kielimaisema-analyysin sijaan
muistitietoa monikielisydestä muisto-
merkin historian avulla. Artikkelin kuva-
vaa Montrealissa sijaitsevaa Black Rock
-kivipaasia. Se pystytettiin 1859 kunnioit-
tamaan 1800-luvulla Kanadaan saapu-
neita ja pilkkukuumeeeseen menehtyneitä
irlantilaisia pakolaisia. Artikkelin sivuaa
muistomerkkiin eri aikoina lisättyjä kie-
liä, mutta varsinainen tarkastelu kohdis-
tuu siihen, miten muistomerkistä on eri
aikoina keskusteltu, miten eri tahot ovat
reagoineet siihen ja miten muistomerkkiä
on nostettu esiin eri lähteissä. Muistomer-
kin historia osoittautuu muistamisen his-
toriaksi, jossa toisiinsa kietoutuvat poliit-
tiset, uskonnolliset ja taloudelliset näkö-
kulmat. Black Rock heijastaa Montrealin
irlantilaisten marginaalista statusta, ja sa-
malla muistomerkki osallistuu myös suu-
rempaan kertomukseen Kanadan irlanti-
laisvähemmistöstä.

Sotamuistot toistuvat teoksen artikke-
leissa. Niitä koskee myös Dawn Marleyn
artikkeli ”La fraternité franco-marocaine
remembered in France and in Morocco –
Multilingual memorials and patrimoine
national”. Hän analysoi muistomerkkejä,
jotka on pystytetty kunnioittamaan ma-
rokkolaisten sotilaiden osallistumista en-
simmäiseen ja toiseen maailmansotaan

Ranskan riveissä eri maanosissa. Kysei-
set muistomerkit sijaitsevat eri puolilla
Ranskaa. Artikkelissaan Marley vertailee
muistomerkkien erikielisten viestien si-
sältöjä. Arabian läsnäolo vaikuttaa hänen
mukaansa monesti symboliselta: arabiaa
esiintyy, mutta vähemmän kuin ranskaa,
ja lisäksi erikielisten tekstien sisällöt ei-
vät vastaa toisiaan. Arabiankieliset merkit
ovat epäselviä ja huolittelemattomia ei-
vätkä sen vuoksi täysin ymmärrettävissä,
toisin kuin virheettömät ranskankieliset
kirjoitukset. Muistomerkit onkin kirjoit-
tajan mukaan kohdistettu pikemminkin
ranskankielisille vierailijoille kuin vaina-
jien omaisille tai muille arabiankielisille.

Museoiden kielivalintoja

Muistomerkkien analyysiä seuraa mu-
seoita koskeva kokonaisuus, jonka aloit-
taa Hambaba Jimaiman ja Felix Bandan
artikkeli ”Multilingual memories: Arte-
factual materiality of erasure and down-
scaling in linguistic and semiotic land-
scapes of Livingstone Town, Zambia”. Ai-
neisto koostuu Livingstone-museosta ja
Victorian putousten vierailualueelta tuo-
tetusta aineistosta, jossa kielimaisema-
valokuvien lisäksi on mukana museon ja
vierailukeskuksen henkilökunnan haas-
tatteluja. Kirjoittajat toteavat, että vaikka
artefaktit ja luontokohteet edustavat koh-
teissa paikallisuutta, kielimaisemassa pai-
kallisuus on marginalisoitu. Englanti do-
minoi ja esiintyy usein yksin ilman muita
kieliä. Paikalliskielistä esiintyy vain niitä
neljää kieltä, jotka brittiläinen siirtomaa-
valta aikanaan valikoi alueellisiksi kie-
liksi monikielisen alueen yli 70 paikallis-
kielestä. Tarkasteltavat kohteet edustavat
kirjoittajien mukaan valikoivaa *muista-
mista* ja valtaa pitävien valintoja.

Henkilölle omistettu museo on ai-
heena myös Robert Blackwoodin ja James
Costan artikkelissa ”‘Twa tongues’: Mo-
dern Scots and English in Robert Burns
Birthplace Museum”. Analyysi skotti-

runoilija Robert Burnsille omistetusta museosta Skotlannissa havainnollistaa, miten tekstien kyllästämiä paikkoja museot ovat. Kielimaisema-analyysi seuraava Kelly-Holmesin ja Pietikäisen (2016) typologiaa, jonka mukaan kieli voi olla museossa kolmessa funktiossa: se voi 1) kuljettaa ja opastaa vierailijaa palvelujen äärelle, 2) kertoa museosisällöistä ja 3) olla itse esitettävä kohde. Analyysi paljastaa, että skottia ei käytetä museo-opasteissa (funktio 1), jotka ovat englanniksi, mutta englanninkielisten näyttelytekstien joukossa esiintyy valikoidusti skotin sanoja (funktio 2). Lisäksi esillä on runoilijan skotinkielisiä runoja (funktio 3), joita täydentävät skotti–englanti-sanalistat. Vierailija voi myös ottaa mukaansa sanalistoja. Kirjoittajien mukaan sanoihin ja Burnsien runokatkelmiin rajautuva skotin käyttö ankuroi kielen menneisyyteen: koska kieltä ei käytetä opasteissa, yhteys nykyaikaan katkeaa. Tämän vuoksi skotin esillepano näyttäytyy pikemminkin symbolisena rekvisiittana kuin sen havainnollistamisena, miten skottia voisi käyttää nykyajan kirjallisessa kulttuurissa.

Osion kolmannen artikkelin (”Multiple ‘ways of telling’ in the LL at the Second World War Japanese American Internment Camp Memorial Cemetery in Rohwer, Arkansas”) kohteena on Arkansasissa sijaitseva museohautausmaa. Japanilaistaustaiset yhdysvaltalaiset perustivat sen lähelle internointileiriä, johon heidät suljettiin toisen maailmansodan aikana. Hautausmaalle haudattiin leirillä kuolleita. Lisäksi se on leiriläisten sodassa kaatuneille puolisoille, pojille ja isille omistettu paikka. Kirjoittajien Rebecca Todd Garvinin ja Yasushi Onoderan mukaan museohautausmaan maisema on moniääninen: kansallisten sotilastahojen jälkikäteen pystyttämät muistomerkit viestivät yhtenäisen ja yksikielisen englantia puhuvan kansan omistautumisesta isänmaalle, mutta tämän vaikutelman haastavat internointileirin asukkaiden pystyt-

tämät kaksikieliset hautamuistomerkit, jotka kertovat japanilais-amerikkalaisesta kaksikulttuurisesta identiteetistä.

Museo-osuuden päättää Maida Kotsican artikkeli ”Sarajevo’s War Childhood Museum: A social semiotic analysis of ‘combi-memorials’ as spatial texts”. Artikkelin käsittelee Sarajevon Bosnian sodan (1992–1995) jälkeen perustettua lasten näkökulmaan keskittyvää sotamuseota. Moninäkökulmainen analyysi, joka yhdistää kielimaisematutkimukseen muun muassa museologiaa ja semiotiikkaa, lähestyy museota multimodaalisena kokonaisuutena. Bosnian sota vaikutti radikaalisti alueen kielitilanteeseen tuottaen ennen sotaa serbokroaattiksi kutsutun kielen tilalle kolme kokonaan uutta kieltä, bosnian, serbian ja kroaatin, joiden välisiä rajoja vahvistetaan edelleenkin yhteiskunnassa. Sodan läpikäyneiden lasten kokemuksista koostetun näyttelyn paikalliskielellä tuotetut tekstit on käännetty englanniksi. Paikallisen kielen latinalainen kirjoitusjärjestelmä sulkee kuitenkin kyrillisiin kirjaimiin tottuneet serbit ulkopuolelleen.

Muita muistamisen paikkoja

Teoksen viimeisen osan tutkimuskohde muodostavat keskenään heterogeenisen paletin erilaisia muistamisen paikkoja. Osion ensimmäisessä artikkelissa ”Remembering in order to forget: Scaled memories of slavery in the linguistic landscape of Rio de Janeiro” lukija matkustaa Branca Falabella Fabrícion ja Rodrigo Borban opastamana Rio de Janeiroon Valongon satamaan, ”Little Africaan”, joka oli keskeinen orjakaupan keskus; miljoonia afrikkalaisia orjia kuljettiin sen kautta Amerikkoihin. Kirjoittajat analysoivat valtion satamaan perustamaa arkeologista vierailualueita, joka muistuttaa tästä historian vaiheesta, ja vertailevat sitä ympäröivän Pedra do Salin kaupunginosan graffiteihin ja läheiseen

afrikkalaisten orjien hautausmaan yhteyteen perustettuun museo- ja tutkimuskeskukseen. Koska afrikkalaiset orjat identiteetteineen, nimineen ja kielineen vaiennettiin Brasilian historiassa, afrikkalaiset kielet puuttuvat kohteiden portugalin- ja englanninkielisistä maisemista. Artikkelin fokus onkin diskursseissa: mitä ja miten vertailtavat maisemat kertovat orjuuden historiasta Brasiliassa? Keskeinen käsite on *mittakaava* (*scale*), jolla kirjoittajat viittaavat muistamisen ja unohtamisen tasapainoeroihin eri toimijoiden tuottamien maisemien välillä.

John Macalisterin ja Teresa Ongin kirjoittaman artikkelin ”Cast in iron: Remembering the past in Penang” kohteena taas ovat teräslangasta valmistetut karikatyyrimäiset veistokset, jotka muistuttavat paikallishistoriasta Malesian Penangin osavaltion pääkaupungissa Georgetownissa. Veistosten leikillisyyttä, joka peittää alleen kuvattaviin paikallistapahtumiin liittyvät tragediat ja konfliktit, on kirjoittajien mukaan tapa tuottaa kansallista yhtenäisyyttä yhteisössä, jota leimaa etninen, uskonnollinen ja kielellinen moninaisuus. Veistoksissa dominoivan englannin myötä keskeiseksi kohde-ryhmäksi hahmottuvat turistit; virallinen kieli malaiji ja keskeinen paikalliskieli kiina jäävät englannin varjoon. Kirjoittajat vertaavat veistoksia muuhun katumaisemaan, jonka monikielisyys (arabiaa, englantia, kiinan varieteetteja, malaijia, tamilia, vietnamia) veistokset kielineen antavat panoksensa.

Stefania Tufin artikkelissa ”Instances of emplaced memory: The case of Alghero/L’Alguer” puolestaan analysoidaan katukylttejä Sardiniassa sijaitsevassa Algheron pikkukaupungissa, jonka kielirepertuaariin kuuluvat italia, sardi ja katalaanin paikallisvarieteetti algaresi. Artikkelin lähestyy muistamista performatiivisena kulttuurisena käytänteenä, josta voidaan erottaa kaksi näkökulmaa: *rememoration* eli menneisyyden faktojen selvittäminen

ja *commemoration* eli menneen muovaaminen palvelemaan nykyisyyttä. Kirjoittajan mukaan jälkimmäinen näkökulma, *valikoiva muistinimeäminen* (*commemorative naming*, ks. myös Ainiala, Saarela & Sjöblom 2016: 101–102), dominoi Algheron katukylttimaisemassa, jossa kaksikieliset algareesin- ja italiankieliset kyltit vuorottelevat yksikielisten algareesin- ja yksikielisten italiankielisten kylttien kanssa.

Teoksen viimeinen artikkeli, Christian Bendlinin ”Appropriation and re-appropriation: The memorial as a palimpsest”, tarkastelee Wienin historiallista *Heldenplatz*-aukiota (sankariaukio) ajallisia kerroksia sisältävänä maisemana, sosiaalisena palimpsestina, johon on eri aikoina ”kirjoitettu” päälle uusia merkityksiä mutta jossa vanhat kerrokset kuultavat kuitenkin läpi. Monikielisyys jää tässä artikkelissa hieman muiden näkökulmien varjoon. Lähestymistapa poikkeaa muutenkin muista artikkeleista, sillä kirjoittaja yhdistää kielimaisema-analyysiin aukiolla järjestettyjen tapahtumien analyysiä. Erityisessä tarkastelussa ovat Itävallan kansallispäivän rituaalit, jotka osallistuvat paikan muovaamiseen.

Lopuksi

Blackwoodin ja Macalisterin toimittama teos on vaikuttava tietopaketti alan kansainvälisestä tutkimuksesta. Moniteisyys vaikeuttaa paikoin luettavuutta, mutta teoksen lopussa oleva toimittajien päätäntö, joka kertoo artikkeleissa esiteltyjä yksityiskohtia, kokoaa hyödyllisellä tavalla yhteen punaisia lankoja kielimaisematutkimuksen näkökulmasta. Analyysit havainnollistavat kielimaisematutkimuksen metodisia mahdollisuuksia, jossa valokuva-aineistoja voidaan yhdistää erilaisiin muihin aineistoihin. Mukana on sekä niin sanotun ruohonjuuritason (*bottom up*) että virallisten tahojen ja valtaa pitävien (*top down*) muovaamia maisemia – ja eri toimijoiden tuottamien maise-

mien välisiä ristiriitoja. Esimerkit havainnollistavat, miten museot, muistomerkit ja muut vierailukohteet kielivalintoineen ja painotuksineen voivat tukea tai tukahduttaa vähemmistöjä ja heidän kieliään.

Teos haastaa pohtimaan, millaisia ovat suomalaiset muistomerkit, museot ja muut vierailukohteet: Kenen kieli ja ”ääni” kuuluvat maisemassa? Kenet on vaiennettu ja unohdettu ja miksi? Kenen historiaa kerrotaan ja miten? Teosta lukiessa herää myös kysymys museo- ja muiden kulttuuriasiantuntijoiden kielikoulutuksen tarpeellisuudesta ja monitieteisen yhteistyön mahdollisuuksista kieliasiantuntijoiden kanssa. Tähän kiinnittivät huomion jo Kelly-Holmes ja Pietikäinen (2016). Herkkyyks tunnistaa ja kyky ratkaista kielipoliittisia ja kieli-ideologisia vinoutumia eivät tule itsestään, vaan vaativat koulutusta.

Suomessa kielten, kielivähemmistöjen ja monikielisyyden yleistajuinen museo- ja näyttelyesittäminen on verrattain uusi asia, josta hiljattain vaihdettiin kokemuksia Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitoksen järjestämässä Kieliä museoon! -seminaarissa (28.5.2019). Kokemusta kielten ja monikielisyyden esittämisestä ”vitriinissä” on Inarin Siida-museon rinnalla (Kelly-Holmes & Pietikäinen 2016) karttunut ainakin luku- ja kirjoitustaitoa käsittelevässä Kirjain kerrallaan -näyttelyssä (2013–2015) Turun Aboa Vetus & Ars Nova -museossa (ks. Clerc 2015), kirjasuomen kehitystä koskevassa näyttelyssä Helsingin yliopistomuseossa (2018; Taru Nordlund, Ritva Pallaskallio & opiskelijat), Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hankkeen kiertävässä valokuvänäyttelyssä (2019; ks. Hippi, Lappalainen & Nuolijärvi toim. 2020) ja teollisuuden monikielisyyttä koskevassa Finlaysonin kielikudelman -näyttelyssä (2019) työväenmuseo Werstaassa Tampereella (Kaisa Koskinen, Liisa Mustanoja, Anssi Männistö & opiskelijat).

Koska *Multilingual memories* keskittyy muistiin, muistomerkkien ja museoiden kielellinen käytettävyys (ks. Suojanen, Koskinen & Tuominen 2012) ja esteettömyys (ks. Kinnunen & Hirvonen toim. 2020) jäävät artikkeleissa taka-alalle. Eri käyttäjäryhmien kielellisen osallisuuden varmistaminen muodostaisikin kokonaan oman, yhteiskunnallisesti tärkeän tutkimuskohteensa.

LEENA KOLEHMAINEN
etunimi.sukunimi@utu.fi

Kirjoittaja on saksan kielen professori
Turun yliopistossa.

Lähteet

- AINIALA, TERHI – SAARELMA, MINNA – SJÖBLOM, PAULA 2016: *Names in focus. An introduction to Finnish onomastics*. Kääntänyt Leonard Pearl. Studia Fennica Linguistica 17. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ALANEN, MIRKA 2012: *Kieliresurssit ja niiden väliset suhteet Pajalan ja Pykeijän kielimaisemissa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-201301271123>.
- CLERC, ULLA 2015: *Kirjain kerrallaan. Lukemisen ja kirjoittamisen jäljet*. Turun Historiallinen Arkisto 66. Turku: Aboa Vetus & Ars Nova.
- HIPPI, KAARINA – LAPPALAINEN, HANNA – NUOLIJÄRVI, PIRKKO (toim.) 2020: *Suomalaisten kielellistä elämää. Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hankkeen satoa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1465. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HÖVI, TUOMAS 2011: Synkkä turismi. – *Sananjalka* 53 s. 181–195.
- KELLY-HOLMES, HELEN – PIETIKÄINEN, SARI 2016: Language. A Challenging Resource in a Museum of Sámi Culture. – *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism* 16 (1) s. 24–41.

- KINNUNEN, TUIJA – HIRVONEN, MAIJA (toim.) 2020: *Saavutettava viestintä. Yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä*. Helsinki: Gaudeamus.
- KOLEHMAINEN, LEENA 2020: Menneen monikielisuuden jälkiä nykyisyydessä. Varkauden hautausmaiden kielimaisemaa. – Leena Kolehmainen, Helka Riionheimo & Milla Uusitupa (toim.), *Ääniä idästä. Näkökulmia Itä-Suomen monikielisyteen* s. 270–315. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1461. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOSKINEN, KAISA 2013: Turistina Hervannan kielimaisemassa. Käännettyyden jäljillä. – Kaisa Koskinen (toim.), *Tulkattu Tampere* s. 303–323. Tampere: Tampere University Press.
- LAITINEN, MIKKO 2014: 630 kilometers by bicycle. Observations of English in urban and rural Finland. – *International Journal of the Sociology of Language* 228 s. 55–77.
- MOSHNIKOV, ILIA 2016: Karjalankieliset verkkosivut virtuaalisena kielimaisemana. – *Lähivertailuja* 26 s. 282–310.
- SJÖBLOM, PAULA 2013: Commercial names in Finnish public space. – Alina Bughesiu & Oliviu Felecan (toim.), *Onomastics in contemporary public space* s. 161–171. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- SUOJANEN, TYTTI – KOSKINEN, KAISA – TUOMINEN, TIINA 2012: *Käyttäjäkeskeinen kääntäminen*. Tampere Studies in Language, Translation and Literature. Series B1. Tampere: Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-8839-9>.
- SYRJÄLÄ, VÄINÖ 2018: *Namn – språk – ställe. Språkbrukarna i Svenskfinlands offentliga rum*. Nordica Helsingiensia 52. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-4299-3>.
- WESSMAN, KUKKA-MAARIA – KOLEHMAINEN, LEENA 2019: Monikielisyttä ja muuttoliikkeen jälkiä. Aika- ja kieli-kerrostumat Varkauden hautausmaiden nimimaisemissa. – *Sananjalka* 61 s. 104–129. <https://doi.org/10.30673/sja.80143>.
- ZIEGLER, EVELYN – EICKMANS, HEINZ – SCHMITZ, ULRICH – USLUCAN, HACI-HALIL – GEHNE, DAVID H. – KURTENBACH, SEBASTIAN – MÜHLAN-MEYER, TIRZA – WACHENDORFF, IRMI 2018: *Metropolenzeichen. Atlas zur visuellen Mehrsprachigkeit der Metropole Ruhr*. Duisburg: Universitätsverlag Rhein-Ruhr.